

navutluk ve Hırvatistan'a kadar uzandı. Oruç Bey'e göre, Sırp Despotu Stefan'ın ölümünün (19 Temmuz 1427) ardından zaptedilen Güvercinlik (Golubac) Kalesi'ni kuşatma altına alan Macarlar'ı âni bir baskınla dağıtan Rumeli Beylerbeyi Sinan'ın kuvvetleri arasında İshak da bulunuyordu (*Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 48). İshak Bey, Sinan ve uç beyi Turhan ile birlikte 1432'de Arnavutluk'ta çıkan isyanı bastırmak için Serez'e gelen II. Murad'ın ordusuna katıldı. Sırp despotu olan Georg Brankovic ile (Vulkovic, Osmanlı kaynaklarında Vılkoğlu) II. Murad arasındaki münasebetlerde anahtar rolü oynadı; Sırp despotunun merkezi Semendire'de olup bitenden padişahı haberdar etti. Osmanlı üstünlüğünü kabul eden Georg, bunun bir göstergesi olarak kızı Mara'yı II. Murad'a nikâhlamak istediğinde gelini Semendire'den almaya giden düğün heyetine İshak Bey'in hanımı önderlik yapmıştı. Bu devreye ait hadiseleri karışık olarak veren Âşıkpaşazâde'ye göre Murad Bursa'da düğün yaparken Sırp despotu, İshak Bey'in oğlu Deli Paşa lakabıyla anılan Paşa Bey'i esir almış ve aradaki münasebetin bozulmasına yol açmıştı. Ancak Âşıkpaşazâde bunu daha erken tarihli olaylar arasında zikreder. Sırp despotunun Osmanlı hâkimiyetini tanımamasından sonra oğlu Gregor'un İshak Bey ile birlikte İşkodra'ya sefer yaptığı bilindiğine göre (Jorga, I, 415) bu olayın söz konusu sefer sırasında yahut sonrasında vuku bulmuş olduğu söylenebilir. Nitekim bunun hemen ardından İshak Bey'in II. Murad'a, Sırp despotuna ve Eflak Beyi Drakul'a güvenilmemesi gerektiği, despotun Macarlar'la yakın ilişki kurduğu, hatta Karamanoğlu ile Macarlar arasındaki gizli irtibata aracılık ettiği yolunda haberler gönderdiği belirtilmektedir.

Macar Kralı Sigismund'un ölümünü müteakip II. Murad'ın Macaristan'a üç ay süren seferine Turhan Bey, Evranos Bey gibi uç beyleriyle birlikte katılan İshak Bey (Oruç b. Âdil, s. 51), dönüşünde Sırp despotunun hareketlerini daha yakından izlemeye başladı ve onun Semendire'yi tahkim ettiğini, Semendire'de oldukça hem Karamanlılar hem de Macarlar'ın bağlılığının sağlanamayacağını padişaha bildirdi. Bu arada 3000 kişilik kuvvetle Bosna'ya girerek Dalmaçya sahillerine kadar uzandı ve Bosna'yı kendisine bağladı. 1435'te yine bu bölgeye yöneldi (Jorga, I, 417). II. Murad'ın Semendire üzerine yürümesinden önce ve muhtemelen 841 Zilhiccesinde (Haziran 1438) hac görevini

ifa etti. Dönüşte yanında Âşıkpaşazâde de vardı. Bu arada Semendire Kalesi henüz alınmamıştı. İshak Bey'in kuşatmaya katılıp katılmadığı ise belli değildir. Âşıkpaşazâde, II. Murad'ın onu Germiyan sancağı beyi ile birlikte önemli bir maden kasabası olan Novaberda üzerine gönderdiğini, bu sefer sırasında kalabalık bir düşman kuvvetini bozguna uğrattıklarını, kendisinin de bol miktarda ganimet ve esir aldığını yazar (*Târih*, s. 179-180); bundan sonra da bir daha İshak Bey'in adından söz etmez. Bu hadisenin Semendire'nin fethinden (27 Ağustos 1439) ve başarısız Belgrad kuşatmasından (844/1440) sonra olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca İshak Bey'in, Semendire'nin alınmasının ardından buraya bey olarak gönderildiği ve Hunyadi Janos ile mücadele ettiği belirtilir. Oruç Bey ise Belgrad kuşatmasından sonra Novaberda Hisarı'nı fetheden (Haziran 1441) Şehâbeddin Paşa'nın kuvvetleri arasında İshak Bey'in ve askerlerinin de bulunduğunu kaydeder (*Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 52). 1442 Eylülünde Şehâbeddin Paşa'nın bütün Anadolu, Rumeli askeri, akıncı beyleri ve yenicilerle birlikte Macarlar'a karşı yaptığı başarısız seferde adı geçmemekle birlikte bu harekâta katılmış olması kuvvetle muhtemeldir. 848 (1444) tarihli bir vakfiyede ise artık ondan "merhum" olarak söz edilmektedir. II. Murad dönemine ait yıllıklarda onun Varna Savaşı'ndan önce 848 (1444) yılı içinde vefat ettiği açık olarak kayıtlıdır (Menage, sy. 33 [1982], s. 90). İshak Bey'in vefatından sonra Semendire beyliğine oğlu İsa Bey'in geçtiği bilindiğine göre ölüm tarihinin Semendire'nin 24 Safer 848'de (12 Haziran 1444) yapılan Segedin barışı ile terkedilmesinden önceye, muhtemelen 1444 baharına rastlamış olması kuvvetle muhtemeldir. Üsküp'te yaptırmış olduğu caminin yanında bulunan kitâbesiz mermer türbenin ona ait olduğu tahmin edilmektedir.

Döneminin en kudretli uç beyleri arasında yer alan İshak Bey efsanevi şahsiyetiyle de serhad boylarında şöhret kazanmış, menkibelere konu olmuştur. İbn Kemal, İshak Bey'in oğlu İsa Bey'den 1448'deki II. Kosova Savaşı'yla ilgili bir hâtırayı naklederken İshak Bey'i "Hâci-yi reşid, gâzi-yi saîd" diye anarak Kosova Savaşı sırasında İsa Bey tarafından Üsküp'e gönderilen bir adamının o sırada hayatta bulunmayan İshak Bey'i bir çadırdaki namaz kılarak gördüğünü ve zâferi ona müjdelediğini yazar (*Tevârih-i Âl-i*

Osmân, VII. Defter, s. 537-538). İshak Bey, Üsküp'ün bir Türk-İslâm şehri haline gelişinde de yaptırdığı âbidelerle önemli rol oynamış, şehrin imarını sağlamıştır. Onun Üsküp'teki beyliği sırasında 1436'da II. Murad Hünkâr Camii'ni inşa ettirmiş, İshak Bey de Alaca Camii adıyla bilinen camiyi 1438'de yaptırmış, daha sonra cami torunu Hasan Bey tarafından tamir ettirilmiştir (bk. ALACA İSHAK BEY CAMİİ). Ayrıca bir han (Sulu Han), çifte hamam, medrese de yaptırdığı bilinmektedir. Vefatından sonra düzenlenen Zilkade 848 (Şubat 1445) tarihli bir vakıf kaydında üç köyün vergi gelirinin, Eski ve Yeni hanların, çifte hamamın ve birçok dükkânın kirasının imaret ve medresesi için tahsis edildiği anlaşılmaktadır (Ayverdi, s. 255-256).

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Târih* (Atsız), s. 134, 164, 172, 175, 176, 179-180; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, s. 48, 50, 51, 52; [Anonim], *Tevârih-i Âl-i Osman* (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 30; Neşri, *Cihannüma* (Tae-schner), I, 161, 165, 168; İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, VII. Defter, s. 537-538; *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân* (nşr. Halil İnalçık – Mevlüd Oğuz), Ankara 1978, s. 8, 90-91; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, 341, 359, 363-365; N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1908, I, 393, 415, 417, 423, 434; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsi*, s. 333-334; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri III*, s. 254-258; Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar: I*, Ankara 1987, s. 83; a.mlf., "II. Murad", *İA*, VIII, 605, 607; C. Truhelka, "Türsko-Slavjenski Spomenici Dubrovačke Arhive", *Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini*, XXIII, Sarajevo 1911, s. 197; a.mlf., "Bosna'da Arazi Meselesinin Tarihi Esasları", *THİTM*, I (1931), s. 58; G. Elizovic, "Skopski Isakovici i Paşa-jigit beg", *Glasnik Skopskog Naučnog Društva*, XI, Skopje 1932, s. 170-176; Hazım Şabanović, "Dvije Najstarije vakufname u Bosni", *POF*, II (1952), s. 7-29; a.mlf., "İshakovici", *Enciklopedija Jugoslavije*, Zagreb 1960, IV, 371; Semavi Eyice, "Üsküp'te Türk Devri Eserleri", *TK*, I/11 (1963), s. 20-30; V. L. Menage, "Sultan II. Murad'ın Yıllıkları", *TD*, sy. 33 (1982), s. 86, 88, 90, 96.

FERİDUN EMECEN

İSHAK BEY

(ö. 1222/1807'den sonra)

III. Selim'in şehzadelik elçisi, donanma tercümanı.

III. Mustafa devrinde iç oğlanları arasında yer alıp Şehzade Selim'e yakın olarak yetişti. Ailesi ve hânedana olan yakınlığı hakkında kesin bilgi mevcut olmamakla beraber çağdaş kaynaklar, IV. Mu-

rad'ın kızından ötürü kendisinden "Safiyesultanzâde" olarak bahsetmekte, günümüz tarihçilerince yapılan çalışmalarda ise hiçbir bilimsel veriye dayanmadan Mühendishâne başhocaı İshak Efendi ile aynı kişi olduğu ileri sürülmekte (Unat, XXVIII/109 [1964], s. 89-107) veya açık karınlara rağmen bu karışıklığı giderecek kesin bir ayırımda bulunulmamaktadır (İhsanoğlu, s. 1-5; Seyitdanlıoğlu, VI/1-2 [1989], s. 228).

İshak Bey'in soyu, IV. Murad'ın değil II. Mustafa'nın kızı Safiye Sultan'a uzanır. Kapıcıbaşı olduğu ileri sürülen babasının adı Mehmed olup devrinde ve annesinin sağlığında da Safiyesultanzâde olarak bilinmekte ve "vakt-i namâz" lakabıyla anılmaktaydı (Şem'dânîzâde, II, 17). Safiye Sultan'ın hangi izdivacından dünyaya geldiği tesbit edilemeyen Mehmed Efendi'nin İsmâil ve İshak isimlerinde iki oğlu olmuştur. Bunların da saraya alınarak yetiştirildikleri ve İshak Bey'in 1769'da peşkir ağası olduğu bilinmektedir. Öte yandan çağdaş bir kaynak olarak Câbi Ömer Efendi'nin III. Selim devri kayıtları içinde İshak Bey'den "Safiyeye Sultan üveyisi" olarak bahsetmesi (Tarih, vr. 6^b, 14^b) ilgi çekici olmakla beraber genelde duyduklarına yer veren müellifin bu hususta yanlılığı veya İshak Bey'in o zamanlar halk arasında bu şekilde anıldığı kabul edilebilir. Nitekim Şem'dânîzâde'nin, henüz Safiye Sultan'ın hayatta olduğu bir dönemde babasını Safiyesultanzâde olarak tanımlaması Câbi'nin bu kayıtları hükümsüz kılmaktadır.

İshak Bey 1769'da Rus savaşına iştirak etmek üzere saraydan ayrıldı, 1770'te Hotin muharebesinde yaralananrak İstanbul'a döndü ve iyileştikten sonra Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın idaresindeki donanmaya katıldı. İki yıl kadar Hasan Paşa'nın hizmetinde bulundu. 1773'te Baron de Tott ile tanıştı. Bu olay hayatında önemli bir merhale teşkil etmiştir. İshak Bey'in Tott'un öğrencisi olduğu da ileri sürülmüştür (Pouqueville, Voyage, I, 176). Daha sonra, bir Rus subayı olan ve Yedikule'deki esaret hayatından henüz kurtulmuş bulunan Binbaşı Zorik ile dostluk kurdu ve kendisine Rusya'ya dönebilmesi için borç para verdi. Ancak bu subaya müslüman kıyafeti içinde Ayasofya'yı gezdirmesi Cezayirli Hasan Paşa'nın şiddetli tepkisine yol açmış ve İshak Bey'in Hasan Paşa'nın elinden canını kurtarmak için yurt dışına gitme fikri bu şekilde doğmuştur.

1776'da, o sırada Rusya'da generalliğe yükselmiş olan Zorik'i ziyaret etmek iste-

diğini Baron de Tott'a söyledi. Tott kendisini bu düşünceden vazgeçirdi ve Fransa'ya gitmesine öncülük etti. Bunda, İstanbul'da Fransız elçisi olarak bulunan Saint-Priest'in, Bâbiâli ile irtibatla Rum tercümanlara bağlı kalmaktan ve bunların Ruslar lehine yaptıkları tahrihat ve suistimalden kurtulmak üzere bir Türk gençinin dil eğitiminden geçirilmesinin faydalı olabileceğine dair düşünceler taşımasının ve bu hususta hariciye nâzırı olan Vergennes'in de onayını almasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Tott vasıtasıyla tanıştığı Saint-Priest'in yardımıyla Marsilya'ya giden bir gemiye yerleştirildi ve kendisine Fransa'da Vergennes tarafından kabul edilmesi için bir tavsiye mektubu verildi. Marsilya'da kendisini İzmir'den gelmiş olan Tott karşıladı ve Lyon'a davet ederek bir müddet evinde misafir etti. Paris'e vardığında Collège de France'da hoca olan Pierre Jean-Marie Ruffin'in

evinde kaldı ve kendisinin Fransızca öğrendi. Bu arada saraydaki aile fertlerinin de kendisinin kollanması için girişimlerde bulunduğu anlaşılmaktadır (Dehéran, I, 57). Paris'te on ay kalan İshak Bey'in bu süre içinde eğlence hayatına fazlaca kapılmış olduğundan geri gönderilmesine karar verildi. Marsilya'da gemiye binerken karşılaştığı bir Ermeni'den Cezayirli Hasan Paşa'nın hâlâ peşinde olduğunu öğrenince yolunu değiştirdi, Cezayir ve Tunis'a yöneldi. Oralarda birkaç ay kaldıktan sonra Malta ve Girit üzerinden gizlice İzmir'e gitti. Kardeşi İsmâil'e bir mektup yazarak durumu sordu. Hasan Paşa'nın gazabının geçmediğini ve kendisinin Paris'te Frenk elbisesi giymiş olduğunu duyduğundan hiddetinin daha da arttığını öğrendi. İstanbul'a doğrudan gitmeye cesaret edemediğinden önce Enez'e, ardından Edirne'ye ve buradan da gizlice İstanbul'a geçti (1778) (Pouqueville, Voyage,

İshak Bey'in Şehzade Selim'e yazdığı 1201 (1787) tarihli mektup (Uzunçarşılı, İv. XI)

I, 169). İshak Bey burada kardeşiyle irtibat kurdu ve Cenova'ya gitmek üzere ondan borç para aldı. Cenova'dan Toskana ve Napoli'ye, oradan Tirol üzerinden Viyana'ya ve nihayet Petersburg'a geçti. Rus dostu General Zorik'i gözden düşmüş bir halde yaşamakta olduğu Smolasko'daki çiftliğinde buldu ve 1782 yılına kadar onun yanında kaldı. Bu arada kendisine yapılan Rusya hesabına çalışmasıyla ilgili cazip teklifleri kabul etmedi. Çariçe Katherina'nın desteğini elde ederek Londra'ya geçtiyse de (Aralık 1783) burada uzun süre kalmadı ve Paris'e gitti. Vergennes tarafından dostça kabul edildi. 1784'e kadar Paris'te Ruffin'in evinde kaldı ve İstanbul'a elçi olarak tayin edilen Choiseul Gouffier ile birlikte geri döndü. İshak Bey, Choiseul Gouffier vasıtasıyla nihayet Hasan Paşa'nın affına nâil oldu. O sırada sadrazam olan Halil Hamid Paşa'nın azline kadar (1785) hizmetinde bulundu. Daha sonraki yıllarda hizmete alınan Fransız subay ve teknisyenlerle yakın ilişki içinde bulunduğu ve Fransız elçiliğiyle sıkı temas halinde olduğu, seyahat maksadıyla İstanbul'a gelenlerle aynı meclisi paylaştığı anlaşılmaktadır. Choiseul Gouffier ile yakın ilişkisi arşiv belgelerinde "Choiseul'ün ayakdaşı" tanımlamasıyla ifade edilmekte ve "Fransız" lakabıyla anılmasına yol açmaktaydı.

İshak Bey'in Fransa'ya ikinci gönderilişi resmî bir hüviyet arzeder. Şehzade Selim'in Fransa Kralı XVI. Louis ile yazışmalarına aracılık etmek üzere seçilir. İshak Bey, 31 Temmuz 1786'da bir Fransız gemisiyle gizlice İstanbul'dan yola çıktı. Yanında Şehzade Selim'in kral ve başvekil için kaleme aldığı iki mektubundan başka Gouffier'in hariciye nâzırı Vergennes'e hitaben kendisi için hazırladığı, Fransa'da yetiştirilmesiyle ilgili bir tavsiye mektubu bulunmaktaydı. İshak Bey Paris'te Vergennes ve kral tarafından kabul edildi. Versaille'da Vergennes ve onun ölümü üzerine Montmorin ile çeşitli görüşmelerde bulundu, kral tarafından ikinci defa kabul edildi; bunların III. Selim'e yazdıkları cevabî mektupları ve bizzat İshak Bey'in şehzadeye yazdığı 29 Mayıs 1787 tarihli iki mektubu özel bir kurye ile İstanbul'a gönderildi (bunlar için bk. Uzunçarşılı, II/5-6 [1938], s. 227-238). İshak Bey Fransa'da iken kendisine Şehzade Selim tarafından da bir mektup yazılmıştır.

I. Abdülhamid'in vefatı üzerine Şehzade Selim'in tahta çıktığını (7 Nisan 1789) öğrenen İshak Bey İstanbul'a dönmeye

karar verdi (1789 sonbaharı). İstanbul'a döndükten sonra neler yaptığı kesin olarak tesbit edilememektedir. Pouqueville'in verdiği bilgiye göre İshak Bey'in İstanbul'a vardığında padişah katına ulaşması mümkün olmamıştır. Bir müddet sonra da muhtemelen, 3 Aralık 1789'da sadrazam olan Cezayirli Hasan Paşa'nın tasarrufuyla Limni adasına sürülmek üzere yola çıkarıldı. Geminin Çanakkale'de durduğu bir sırada Fransız konsolosunun yardımıyla kaçınılarak kurtarıldı. İzmir'deki Fransız konsolosu Amoureux kendisini sakladı. İshak Bey üç yıl kadar burada kaldı. 1792'de, kendisiyle beraber sarayda yetişmiş olan Başçuhadar Hüseyin Paşa'nın kaptan-ı deryâ olduğunu duyunca onunla haberleşti. İstanbul'a dönünce Hüseyin Paşa'nın himayesine girdi ve paşanın maiyetinde çalıştı (Pouqueville, *Voyage*, I, 170-171). İshak Bey'in, Küçük Hüseyin Paşa'ya müşavirlik ve tercümanlık hizmeti vermekte olduğu, Tersane'deki iyi hizmetlerinin takdir edildiği ve daha sonra kendisinden yabancı dil hususunda istifade edildiği anlaşılmaktadır. Fransa'nın Mısır'a saldırması üzerine yola çıkarılan donanmaya Küçük Hüseyin Paşa'nın müşaviri ve tercümanı olarak katılmış ve Fransızlar'ın tahliyesine dair görüşmelere iştirak ederek yapılan mukavelenâmeyi imzalamıştır.

1805'te Avrupa'da Fransa ve dolayısıyla Napolyon lehine değişen şartlar karşısında tekrar sahneye çıkan İshak Bey'den Fransa ile yapılması düşünülen ittifakta faydalanılmak istendi. Kaptanıderyâ Bostancıbaşı Hâfiz İsmâil Paşa'nın gerek kaptanlığında gerekse sadâretinde paşanın maiyetinde bulundu, ancak Nizâm-ı Cedîd aleyhtarları olaylar sebebiyle ortadan kayboldu (1806). Şubat 1807'de İngiliz filosunun İstanbul önlerine gelmesi, İshak Bey'in Fransız elçisi Sebastiani ile olan yakın iş birliği gözler önüne serdi ve son defa olmak üzere tarih sahnesine çıkmasına vesile oldu. Bâbü'lî'yi, Fransız yanlısı siyasetten ayrılması talebiyle İstanbul'u bombalamakla tehdit eden filonun şehrin savunulmasıyla ilgili askerî tedbirlerin alınmasına kadar oyalanması için sürdürülen görüşmelerde İshak Bey önemli rol oynadı. Filo kumandanı Duckworth ve İngiliz elçisi Arbuthnot ile yapılan görüşmelerin yürütülmesine katkıda bulundu. İngiliz filosunun bir şey yapmadan geri çekilmesi, ardından meydana gelen Nizâm-ı Cedîd aleyhtarları isyan ve III. Selim'in tahttan indirilmesi (29 Mayıs 1807) olayları İshak Bey'in tekrar orta-

dan kaybolması sonucunu doğurmuştur. Bu karışıklık sırasında, muhtemelen Fransız elçisi Sebastiani'nin himayesinde o dönem ilerici ricâlinin pek çoğunun yaptığı gibi kaçarak canını kurtarmış olmalıdır. Bu hadiseden sonra kendisi ve kardeşi İsmâil'le ilgili herhangi bir ize rastlamak şimdilik mümkün olmamaktadır.

Kendisini şahsen tanımış olan bir müellif tarafından çok zeki, dikkate değer bir şahsiyet, Fransa, Rusya ve İngiltere'de bulunmuş, Kaptanıderyâ Hüseyin Paşa'nın dostu ve tercümanı olduğu belirtilen İshak Bey, "Fransız ve Türk karakterinin bütün kötü taraflarını şahsında birleştirmiştir" şeklinde nitelendirilmekte, İslâm dinine karşı olan "reformcu" tutumundan ötürü herkesin düşmanlığını üzerine çektiğine işaret edilmektedir (Wilson, s. 75; Douin - Fawtier - Jones, I, 60-61).

BİBLİYOGRAFYA :

- BA, *Cevdet-Maliye*, nr. 1786, 22428, 22624; BA, *HH*, nr. 1444, 7975; BA, *Mühimme Defteri*, nr. 177, 181, 211; TSMA, nr. E-2031; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 98, 157; II, 17, 57; *Cevdet, Târih*, VII, 125; Câbi Ömer Efendi, *Târih* (haz. Mehmet Ali Beyhan, doktora tezi, 1992), İÜ Ed. Fak. Genel Kitaplık, nr. TE9, vr. 6^b, 14^b, 15^{a-b}, 32^{a-b}, 65^b, 88^a; R. T. Wilson, *History of the British Expedition to Egypt*, London 1802, s. 75; F. C. H. L. Pouqueville, *Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie et dans plusieurs autres parties de l'Empire ottoman, pendant les années 1789, 1799, 1800 et 1801*, Paris 1805, I, 166-172, 176; a.e.: *Pouqueville's Reise Durch Morea und Albanien Nach Constantinopel und in Mehrere Andere Theile des Osmanischen Reiches in den Jahren 1798, 1799, 1800 und 1801* (trc. K. E. M. Müller), Leipzig 1805, I, 113-119; L. Pingaud, *Choiseul Gouffier. La France en orient sous Louis XVI*, Paris 1887, s. 75, 82-89; E. Driault, *La politique orientale de Napoléon*, Paris 1904, s. 97-98; a.e.: *Selim-i Sâlis ve Napolyon* (trc. Köprülüzâde Mehmed Fuad), İstanbul 1329, s. 105; Salih Münir Paşa, *Louis XVI et le Sultan Selim III. Extrait de la revue d'histoire diplomatique*, Paris 1912, s. 1-33; Douin - Fawtier - Jones, *L'Angleterre et l'Égypte. La politique mameluke (1801-1803)*, Kahire 1929, I, s. XCVI-XCIX, CV, 60-61; H. Dehérain, *La vie de Pierre Ruffin, orientaliste et diplomate (1742-1824)*, Paris 1929, I, 56-57; Ekmeleddin İhsanoğlu, *Başhoca İshak Efendi: Türkiye'de Modern Bilimin Öncüsü*, Ankara 1989, s. 1-9; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Selim III'ün Veliht İken Fransa Kralı Lüi XVI ile Muhabereleleri", *TTK Belleten*, II/5-6 (1938), s. 191-246, IV, III-XIX; Faik Reşit Unat, "Başhoca İshâk Efendi", a.e., XXVIII/109 (1964), s. 89-115; Mehmet Seyitdanioğlu, "Sultanzâde İshâk Bey ve Başhoca İshâk Efendi Aynı Kişi midirler?", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, VI/1-2, Ankara 1989, s. 219-228; Kemal Beydilli, "Şehzâde Elçisi Safiyesultanzâde İshâk Bey", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 3, İstanbul 1999, s. 73-81.

